

U ČEMU JE LJEPOTA HRVATSKOSRPSKOGA JEZIKA¹

Stjepan Babić

... naš jezik ima sve posebne boje, zvukove, oblike i osobine naše zemlje: buran kao senjska bura, mekan kao dvojnica, zanijet kao procvjetala grana ružmarina, tužan kao kraška pustolina, veseo kao tambura i dubok kao mrak naših šuma i tragika našeg mora. Samo lijepa naša domovina mogaše stvoriti ljepotu divnog našeg jezika, divotu naših riječi krasnih kao naši otoci, »lijepi vrti morem plivajući«.

A. G. Matoš

Kad umoran putnik nakon dugoga putovanja naiđe na hladan vrutak bistre vode, čini mu se, dok utažuje žeđ, da slađega pića na svijetu nema. Tako osjeća i naš čovjek kad se nađe sam u tuđini pa čuje svoj jezik: drage mu riječi zažubore i zaromone u uhu kao najugodnija glazba, čini mu se da ljepšega jezika nema na svijetu. A ne čini se tako čovjeku samo u tuđini nego uvijek kad uspoređuje svoj jezik sa stranim. Ružnih jezika nema, ali među lijepima ima ljepših, a svakome je čovjeku najljepši onaj na kojemu je čuo prva tepanja i večernje uspavanke, na kojem je počeo sricati prve riječi; jezik je to njegove mladosti, jezik najljepših uspomena. Zar i može biti koji ljepši od onoga što smo ga slušali s majčinih usta? Ne, ne može. Kad ga slušamo, kažemo kako žubori i romoni kao potočić među kamenjem, bukti kao plamen na suharcima, blago se povija kao povjetarac, šumi kao šuma pod zamasima vjetra, ori se kao rijeka kad se ruši niz litice, tutnji kao grom kad odjekuje planinom. Prirodno je dakle što svoj jezik smatramo najljepšim. I naši nam pjesnici tako govore:

*Kao vječno more sinje
U kretu si gipkom, lakom
Podaje se dahu svakom,
I mreška se i propinje,
(Kakva moć je vjetra koga) —
Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči —
To je jezik roda moga!*

*Koliko se hvale puci
Svaki svojim tobož slavnim,
Kad ih s njime divnim sravnim,
To su meni mrtvi zvuci,
Nijesu srcu sladost medna,
Nit su duhu krilna sila,
Niti buke kroz sva bila,
Ko što njegov a riječca jedna!*

(Petar Preradović: »Jezik roda moga«)

¹ Ovaj je članak napisan za hrvatske iseljenike i objavljen u Matici, iseljeničkom kalendaru za 1961. godinu. Budući da kalendar nije pristupačan široj javnosti, a ona je pokazala zanimanje za članak, objavljujemo ga i ovdje s nekim manjim izmjenama i dopunama

Ti su stihovi nastali u vrijeme Austro-Ugarske kad se hrvatski jezik morao u Hrvatskoj boriti za ravnopravnost, jer se tada u javnom životu govorilo njemački, mađarski i talijanski, a u školama je i u nauci prevladavao latinski. Neki su toliko cijenili jezik starih Rimljana da su pokušali dokazivati kako se s latinskoga ne može sve glatko prevesti na naš jezik.² Adolf Veber Tkalčević, jedan od vatrenih branilaca našega jezika, okrenuo je tu misao i rekao: »Kaže se obično, da mi ne možemo točno prevesti iz latinskoga ovo ili ono mjesto, a ja pozivam sve latinske prijatelje, stare i nove, neka mi prevedu samo jednu našu narodnu pjesmu da ništa ne izgubi glede točnosti, uglađenosti i miline«. A književnik Vladimir Fran Mažuranić prikazuje tu misao u crtici »Naš jezik« ovako:

U poručničko moje doba dođe prijatelj k meni, pa mi reče: »Čuješ, Ulajko, ljudi kažu, da se knjigom baviš; prevedi štogod naše na njemački, da se i za nas znade!«

»Hoću! Sjedi, pa mi malko pomози!« I natočim čašice, te mu velim: »Hoćemo li štogod narodno? Narodna teče kao voda! — Kako bi se reklo: »Smiljan Smiljanoviću, pokisnu ti perje.« Ali da ne bude suviše hrabavo! Ili: »Pa je mrke raspuhao brke...«

Ili ovo: »Namira ga namirila biše, Na dva vuka, dva ljuta hajduka...«

Ili ćemo ovo: »Prevari se ujede ga zmija...«

Moj prijatelj raskolači oči, a ja nastavim: »Hoćemo li štogod junačko? — Štogod o Kraljeviću Marku?«

— — — — —
*»Sjaju mu se toke kroz brkove,
Kô pun mjesec kroz jelovo granje...«*

² U takve misli zapadaju i današnji prevodioci koji nisu dovoljno svjesni što znači prevoditi. Evo jedne od najsvježijih potvrda:

»Hrvatska 'Alica u Zemlji čudesa' pokušaj je da i našu djecu uvedemo u taj vedri, smiješni i na drag način groteskni svijet Lewisa Carrola. Prevodilac je svjestan i naših specifičnih smetnja koje otežavaju taj posao. Jezik što ga mi govorimo, jezik je ljudi kojima su preci, kad su ga stvarali; imali premalo prilike da od njega prave elastično oruđe prikladno za suviše suptilne pokrete duha, polusjene i nijanse, igre riječi i sve ono što se stvara u jeziku u životnoj dokolici kao refleksi stare i zaštićene civilizacije. Na englesko tlo nije zakoračila neprijateljska noga od XI stoljeća. Naš je jezik svjedočanstvo drugačije prošlosti. Ozbiljna ukočenost osobito njegova štokavskog područja govori o izgrađenim ličnostima, koje nisu provodile dane u društvu, gdje se goji izražaj suptilnih misli, nego u akciji — a ta akcija traje stoljećima — o kojoj zavisi i njihov osobni i narodni opstanak. Stoga bi teško i najboljem prevodiocu bilo prenijeti u hrvatsku priču o Alici svu lakoću i savitljivost izvornog stila, naći istovjetan izraz vedroj komičnosti prizora, a pogotovu humoru, koji zavisi o jezičnim akrobacijama i sugestivnoj moći riječi, a i jedno i drugo se mijenja prelazeći iz jezika u jezik. Prevodilac je svjestan, koliko hrvatska Alica u Zemlji čudesa zaostaje za izvornikom, ali se ipak nada da će ova pripovijetka — kao i *Alica s onu stranu ogleдалa* — uspjeti da i našu djecu odvede na nekoliko slatkih sati u vedri i apsurdni svijet Lewisa Carrola.« Mira Jurkić-Šunjić, pogovor knjizi »Alica u Zemlji čudesa«, Mladost, Zagreb, 1964, str. 113/4. Stjepan Krešić ili Josip Tabak ne bi tako napisali jer su svjesni da težina nije u »ukočenosti« našega jezika, nego u osebnosti izvornika bez obzira na kojem jeziku bio (usp. njihove članke u 5. godištu Jezika).

Ili onu primorsku:

»Lipo, sam mu govorio:
»»Uklon' mi se Musa s puta!««
Ni se htio ukloniti —
Glavu sam mu odsikao!«

Da šta će, sirotica Marko, kad je Musi uzalud onako »lipo« govorio?!

A kako bi se reklo:

»Bijesan dogo na kolače skače?«

Ili ovo:

»Iz nozdova ljut mu plamen liže.«

Ili ćemo štogod ljubavno? Bar se u to razumijemo! — Kako bi rekao:

»Poljubi je do dva do tri puta.
Da tko broji, i više bi bilo...«

Moj prijio sluša. Najprije malo zbunjeno, ali se — naskoro — razvedri, te se nasmije i reče: »E, moj Ulajko, u tebi je đavo veći od pukovnikove mačke!« Pa se kucnusmo.

Lijep je naš jezik, zaista je lijep, a je li on i strancima takav? Jer ocjena je, koju smo mu dali, naša, subjektivna. Misle li i stranci tako? Misle. Od mnogih ću izjava spomenuti samo riječi velikog poljskog pjesnika Mickiewicza: »Ilirski je govor³ od svih slavenskih narječja najblagozvučniji i najmelodiozniji, on ublažuje i umekšava tvrdoću suglasnika, on je gotovo talijanski jezik u Slavenu«. Iako ovakve pohvale nisu prazne riječi, ipak valja da se zapitamo, ima li objektivnijih razloga koji potvrđuju da je naš jezik jedan od najljepših, da ne kažemo baš da je najljepši. Ima li značajnih posebnosti kojima se razlikuje od neslavenskih jezika, ima li takvih obilježja koje mu daju posebno mjesto i među slavenskim jezicima?

Jest, ima ih. To je u prvom redu ljepota naših samoglasnika. Malo je jezika koji imaju tako čiste samoglasnike kao naš — *a, e, i, o, u*. Naši samoglasnici nisu preduboki ni previše otvoreni ili previše zatvoreni (usporedi engleski izgovor *man* — čovjek, *men* — ljudi), izgovor im nije ni prenaprnut ni previše opušten. Mogu biti i dugi i kratki, ali se pri tome mnogo ne mijenjaju. Bili u naglašenom ili nenaglašenom slogu, na početku riječi, u sredini ili na kraju, uvijek se jednako izgovaraju. U ruskom se jeziku, na primjer, čisto izgovaraju samo oni samoglasnici na kojima je naglasak, a

³ To su ime hrvatskom jeziku dali u prvoj polovini prošloga stoljeća naši preporoditelji misleći da smo potomci starih Ilira i htijući ujedno da pod tim imenom ujedine sve Južne Slavene.

što su dalje od naglasaka, to se njihov izgovor mijenja, postaju sve kraći i slabiji. Riječ glava Rusi pišu *golova*. Naglasak je na posljednjem slogu pa je izgovaraju *gəlavá*. Padež glavu pišu *golovu*, ali je sad naglasak na prvom slogu i izgovaraju *gólavu*. Genitiv je množine — *golov*, naglasak je na drugom *o* pa se izgovara *galóf*. Skraćenih samoglasnika ima i u engleskom (*cigarette*, izg. *sigəret*, *arrive*, izg. *əraiv* — *stići*), gdje nalazimo i dvo-glase (*October*, izg. *oktoubə*, *Europa*, izg. *juəroupə*, *ear*, izg. *iə* — *uho*, *poor*, izg. *puə* — *siromašan*). U našem jeziku nema ni tzv. preglašanih glasova (*ä, ö, ü*) kao u nekim drugim jezicima.⁴ Čistoću našega samoglasničkog sustava narušava samo glas *r*, jer on u našem jeziku dolazi i kao samoglasnik. Zbog njega su neke riječi strancima vrlo teške za izgovor, a znademo da se njime i naša djeca muče, da neka i sa deset godina ne mogu glatko izgovoriti riječi *prst*, *srpstvo*, *čvrst*, *žrtva*. Ali taj glas dolazi vrlo rijetko. Dok glas *a* u našem jeziku na 10 000 glasova dolazi 1079 puta, samoglasno *r* dolazi samo 45 puta.

I većina je naših suglasnika sasvim jednostavna, te nema teškoća u njihovom izgovoru. Težima se smatraju samo nepčani (*č, ć, dž, đ, lj, nj, š, ž*). U drugim jezicima nalazimo samo neke od njih pa strancima većina pravi znatnije teškoće.

Za ljepotu jednoga jezika nisu važni samo glasovi, nego je važan i odnos tih glasova, to jest koliko u riječima ima samoglasnika, a koliko suglasnika. Učenjaci smatraju da je objektivna ljepota uglavnom u bogatstvu samoglasnika.⁵ Što neki jezik ima više samoglasnika, to je blagozvučniji, a zbog toga i ljepši. Gotovo se svi slažu da je talijanski jezik najljepši. A što je pokazalo brojanje glasova toga jezika? Talijanski jezik ima vrlo velik postotak samoglasnika — 47,73%. (Ima jezika i s većim postotkom, finski npr. ima 51% samoglasnika, ali on nije dovoljno poznat.) Naš je jezik u tome odmah do talijanskoga sa 46,47%. Španjolski već malo zaostaje, ima 45%, a ostali jezici zaostaju znatno više: francuski 43,37%, češki 43%, ruski 41,69%, poljski 41,43%, njemački 38,36%, engleski 37,90%.

Ne odlučuje o ljepoti samo postotak samoglasnika, nego je važan i njihov raspored u pojedinim riječima. Nije svejedno, hoćemo li mi od glasova

⁴ Ovdje je riječ o književnom izgovoru pojedinih glasova. Tako, na primjer, u nekim čakavskim govorima izgovaraju dugo *a* kao *a^o*, pa za glavu kažu *gla^ova*, za *ja^oje* i sl.

⁵ Evo jednoga mišljenja koje je toliko značajnije što ga je izrekao Nijemac: »Poseban slučaj vremenskoga jezičnog jedinstva jest to što se obično osjeća kao jezična ljepota.

Poznavanje jezičnog oblika očito je relativno mjerilo jezične ljepote; ono zavisi od toga pripada li procjenitelj narodu i koliko poznaje jezik. Pri takvoj vrsti jezične ljepote odlučuje i jezični oblik i njegovo značenje. Ali osim vremenski uvjetovane jezične ljepote postoji i objektivna ljepota [istakao autor] glasovnoga i pojmovnoga oblika. Objektivna ljepota glasovnog oblika nezavisna je od značenja; ona je uglavnom u bogatstvu samoglasnika. To se mjerilo pri raspravljanju o 'jezičnoj ljepoti' obično prvo uzima u obzir, tako npr. Sütterlin.« (E. Wüster: »Internationale Sprachnormung in der Technik«, Berlin, 1931. str. 119.)

a, e, j, n, s sastaviti riječi *ensja, esjna, jsnae, sjnea* ili *jasen, sjena*. Odmah vidimo u čemu je razlika: prve četiri riječi, kad bi postojale u jeziku, nesumnjivo bi bile ružnije od drugih dviju. Jezici u kojima dolaze veće suglasničke skupine bit će tvrdi, teži za izgovor od onih u kojima takvih skupina nema. Jasno je da će jezici s većim postotkom samoglasnika imati manje suglasničkih skupina. Kao što smo vidjeli, takav je i naš jezik. Ipak, nađe se u njemu nekih skupina kojih nema ni u jezicima sa znatno manjim postotkom samoglasnika. Takvi su, na primjer, *k bratu, k stricu, k zdravome* jer to izgovaramo **g**bratu, **k**stricu, **gz**dravome, zatim u riječima kao **car**stvo, **kum**stvo, **lukav**stvo, **jedin**stvo, **božan**stven, **obožan**stvljen. Ali ovdje valja dodati da su skupovi s pet suglasnika vrlo rijetki (posljednji je primjer jedini koji sam uspio pronaći), da je u sredini riječi lakše izgovarati neku suglasničku skupinu nego na početku ili na kraju. Osim primjera gdje se prijedlog izgovara zajedno s riječju iza sebe, ni jedna naša riječ nema više od tri samoglasnika na početku, a na kraju nema ni trosuglasničkih skupina. Opsežna su istraživanja pokazala da 82 posto naših oblika završava na samoglasnik, a samo 18 posto na suglasnik. I to samo na jedan, a ako su dva, onda to ne mogu biti bilo koja dva, nego samo **st, št, zd, žd** (*radost, plašt, grozd, dažd*), a i od njih samo **st** dolazi češće, ostali vrlo rijetko. Nekad su se u našem starijem jeziku našli na kraju riječi i drugi suglasnički skupovi, ali je među njih odmah umetnuto *a*, da se takva skupina ukloni. Tako smo trebali dobiti *bistr, dobr, vosk, ognj, sedm, osm, jesm*, ali je umetanjem *a* postalo *bistar, dobar, vosak oganj, sedam osam, jesam*. Kad ta skupina nije na kraju, onda nam ne smeta (*bistro, dobro, voska...*). Zato za naš jezični osjećaj nisu lijepe riječi kao *cajg, cakn, šercl, štemajzl, mantl, ansambl, serkl, tembr, štamprl, šicngrabn, ringlšpil, brifkastn*. Nastojimo da takve strane riječi uklonimo iz svoga jezika ili da ih bar tako promijenimo da završavaju kao i naše. Često takvim riječima dodajemo *a* i tako neobičnu suglasničku skupinu uklanjamo s posljednjeg mjesta (*vekna, kifla, knedla, harnadla*), ili glas *a* umećemo između dva posljednja suglasnika (*akcenat, fundamenat, talenat, parlamenat, dijalekat, fakat, psalam*). U govorima pojedinih krajeva ima i drugih načina, pa kajkavci, npr., dodaju *-in* i govore *kiflin, knedlin, harnadlin, biciklin*. U Srbiji se mjesto *mantl* upotrebljava *mantil* (u Hrvatskoj je u književnom jeziku već prevladao *ogrtač, zimski kaput*), a *ringlšpil* prelazi u *ringišpil* pa tako katkada možemo naći i napisano (npr. *Borba* 4. 9. 60. 4, *Jež* 22. 7. 60. 5), književno je vrtuljak. I našim riječima dodajemo neke samoglasnike da bismo uklonili kakvu nezgodnu suglasničku skupinu. Tako onda govorimo *niza stranu* (prema *niz brdo*), *uza zid* (prema *uz nogu*), *preda mnom* (prema *pred njim*), *sa sestrom, sa ženom, sa psom*. Katkad takav glas nije baš potreban, a ipak ga dodajemo. Pročitajmo ove četiri rečenice i recimo što je blagozvučnije:

*Uvidio sam svog dobrog prijatelja.
Dao sam to svom dobrom prijatelju.*

Ili:

*Uvidio sam svoga dobrog(a) prijatelja.
Dao sam to svome dobrom(e) prijatelju.*

Mislim da je odgovor jasan sam po sebi. Ako to i možemo izgovoriti bez dodanih *a* i *e*, jer se u značenju ništa ne mijenja, ipak ih obično dodajemo da uklonimo onu jednoličnost koja nastaje kad se ponavlja *-og, -og, -om, -om*.

Kad kakvu nespretnu skupinu ne možemo ukloniti dodavanjem kojega glasa, možemo je promijeniti, pa mjesto *na radost stricu*, reći: *na stričevu radost*. Ali to već nije obično u jeziku, to rade oni koji posebno paze na svoj stil. Zato se češće događa da jedna riječ završi nekim suglasnikom, a druga njime počne, npr. *kap po kap, teškom mukom*. Tada treba izgovoriti taj suglasnik znatno duže, tj. kao jedan, ali dug. Inače nam se može dogoditi da mjesto pitanja: »Tko je top punio?« slušalac čuje: »Tko je top unio?« ili »Tko je to punio?« U 1. broju III godišta Jezika B. Klaić spominje anegdodu iz jednog kazališta s pokusa neke predstave. Redatelj je čuo da je glumac rekao: »Mače miče Kraljeviću Marko« pa prekine izvedbu i upita: »Koga to Marko miče?« Glumac mu odgovori: »Ne koga miče, nego čime miče.« Riječ po riječ pa se objasnilo da junačina Marko nema nikakva posla s nejunakičkim mačetom, nego s britkim mačem. A to se dogodilo zato što glumac nije lako izgovarao duge suglasnike. Naš to narod znade, pa je tako i nastala ona šaljiva zagonetka u kojoj se kaže: »Ide pop, za njim pas«, a zatim se odmah pita: »Što je pop psu?« Svatko za odgonetljaj obično kaže *gospodar*, a pitalac mu ne da za pravo, nego kaže: »Nije gospodar, nego dlaka.« On je naime od dva *p* izgovorio samo jedno, i pitanje je onda bilo: »Što je po psu?«

U talijanskom jeziku svaka riječ završava samoglasnikom, pa ne može doći do takvih skupina. Jasno je da i to daje talijanskom jeziku onu poznatu lakoću. Ali u tom jeziku češće dolazi do skupine samoglasnika kao *sua amica* (njegova prijateljica), što nije baš sasvim lako. Govoreći o tome već spomenuti Tkalcčević kaže da našem jeziku daje neobičnu punoću i služi mu na krasotu to što se više od dvije trećine naših riječi i oblika svršava na samoglasnik. Trećim dijelom, veli on, uklanjamo se jednoličnosti talijanskog jezika, u kojem se svaka riječ završava samoglasnikom.

Ima naš jezik jednu osobinu koja mu daje posebnu ljepotu, koja ga čini neobično melodioznim, pa u tome nadmašuje i sam talijanski jezik, — to je naglasak. U svih jezika naglasak nije isti. Većina ima takozvani dinamički naglasak, jedan se slog u riječi ističe tako da se izgovori većom silom. U tim se jezicima jakost daha upotrijebi za izgovor naglašenog sloga, pa se

ostali slogovi ne izgovaraju s jednakom jasnoćom, obično se krata, kao što je u ruskom (гəlavá). Takvi su još jezici njemački, francuski, engleski i dr. Kad se jedan slog ne ističe samo jakošću izgovora nego se ujedno mijenja i visina glasa, onda kažemo da je to muzički, melodiozan naglasak. Naglašeni se i nenaglašeni slogovi izgovaraju jednako jasno. Jezika s melodioznim naglaskom ima malo: od slavenskih je takav samo naš i slovenski, a od evropskih još litavski, švedski i norveški, u Aziji kineski i japanski i njima srodni jezici, a u Africi neki crnački. Treba još istaknuti da je naš naglasak muzički raznovrstan, naš književni jezik ima četiri različita naglasaka. Nije potrebno o tome mnogo raspravljati, dovoljno je da samo jednu riječ izgovorimo u više oblika: lónac, lónca, lónci, lónācā. Ako dobro izgovaramo književnim naglaskom, zapažamo da se ton u izgovaranju samoglasnika *o* prvi put kratko uzdiže, drugi se put uzdiže znatno duže, treći put visoko počinje, a zatim se polako spušta, četvrti je put ton kratak i naglo se spušta, a oba su *a* duga. Druga dva naglasaka mogu biti samo na prvom slogu, a prva dva na svima, osim na posljednjem. K tomu još valja pribrojiti izmjenu dugih i kratkih samoglasnika. Kakva raznolikost naglasaka na jednoj jedinoj riječi! Kakva živahnost i promjenljivost za razliku od jezika koji imaju dinamički naglasak, pogotovu ako je on vezan uz određeni slog kao što je u češkom i njemačkom, gdje je gotovo uvijek na prvom slogu, u francuskom na posljednjem, u poljskom na drugom od kraja. Jasno je, odakle našoj rečenici melodioznost i da stranci ne pretjeruju kad kažu da je naš jezik za njih najljepša glazba koju su čuli.

No naglasak ne služi našem jeziku samo kao ukras nego i kao sredstvo da njime razlikujemo dvije riječi. Što znače riječi *luk*, *pas*, *trešnja*, *kupiti*, *slagati*? Ne znamo dok ih ne izgovorimo. Ako prvi slog izgovorimo kratko, znače: *vrsta povrća*, *domaća životinja*, *voćka*, *sakupljati*, *lagati*, a kad prvi slog izgovorimo dugo, znače: *primitivno oružje*, *pojas*, *drmanje*, *kupovati*, *stavljati u red*. U zagrebačkom tramvaju ima pločica s natpisom NE PUŠITE U KOLIMA, pa mi kolega reče da su ga đaci pitali, zašto se u tramvaju ne smije puhati. Značenje zavisi od toga kako pročitamo; s kratkim naglašenim *ne* i kratkim nenaglašenim *pu* znači da ne smijemo pušiti (nè pušite), a s kratkim nenaglašenim *ne* i dugim naglašenim *pu* (ne púšite) znači ono što su đaci pročitali. Rečenica *Smatrat će te robom* može imati više značenja, već prema tome kako naglasimo pojedine riječi. Oblik *robom* možemo izgovoriti na dva načina, s kratkouzlaznim prvim *o* i kratkim drugim *o* (ròbom) 'smatrat će da si rob'; s kratkosilaznim prvim *o*, a drugim dugim (ròbôm) 'smatrat će da si roba'. I sama dužina utječe na značenje, pa oblik *će* može biti dug ili kratak, a s promjenom se dužine mijenja i značenje: 'on će te smatrati', 'oni će te smatrati'. Ili još jedan primjer. Pročitajte rečenicu: *Ne će biti dobro ako ne pomaže* i recite što znači. Zavisi od toga kako smo izgovorili glas *a* u riječi *pomaže*. S kratkim *a* znači: *Ne će*

biti dobro ako ne bude pomazao, a s drugim: ... ako ne pomogne. Samom se dužinom i kraćinom razlikuju značenja pojedinih riječi i u drugim jezicima. Tako se npr. u njemačkom razlikuje Ratten (č. rätən) 'štakorima': Raten (č. rätən) 'savjetima' Lamm (č. lām) 'janje' : lahm (č. lām) 'hròm'. Ali u takvim se jezicima ne mogu razlikovati međusobno sami kratki slogovi ili sami dugi slogovi kao u našem pàra ≠ pàra, rádio ≠ rādío. A sličnih primjera ima više: Smijē se kad se smījē. Rúža ne treba pomoć rúža (ni rúžā). Evo Lúkē iz lúkē. Ne vúci se kad dolaze vúci! Naša mláda nije baš mláda.

I gipkost, raznovrsnost naše rečenice daje ljepotu našem jeziku. On naime ide u red jezika s takozvanim slobodnim redom riječi. Sedam naših padeža omogućuje da riječi u rečenici budu slobodno raspoređene, a da se opet znade što se na što odnosi i što se željelo reći. Time se izbjegava ona mučna ukočenost koju katkada susrećemo u jezika sa stalnim redom riječi, kakav je na primjer njemački, francuski, talijanski, engleski. Mi možemo reći: *Čovjek vidi. Čovjeka vidi. Vidi čovjek. Vidi čovjeka.* Englez to ne može. Prvu i treću rečenicu on može reći samo: *The man sees*, a drugu i četvrtu: *He sees a man.*

Da pokaže tu veliku slobodu, A. Veber Tkalčević pokazuje kako jednu rečenicu možemo izreći vrlo različitim poretkom riječi:

<i>Vidjeh jednu hrabru ženu.</i>	<i>Jednu ženu hrabru vidjeh.</i>
<i>Vidjeh jednu ženu hrabru.</i>	<i>Jednu ženu vidjeh hrabru.</i>
<i>Vidjeh hrabru jednu ženu.</i>	<i>Jednu vidjeh hrabru ženu.</i>
<i>Vidjeh hrabru ženu jednu.</i>	<i>Jednu vidjeh ženu hrabru.</i>
<i>Vidjeh ženu jednu hrabru.</i>	<i>Jednu hrabru vidjeh ženu.</i>
<i>Vidjeh ženu hrabru jednu.</i>	<i>Jednu hrabru ženu vidjeh.</i>

To je samo polovina mogućnosti, jer možemo izreći još dvanaest novih rečenica, šest ako na prvo mjesto stavimo riječ *ženu*, a šest ako na prvo mjesto dođe riječ *hrabru*. Postoje dvadeset i četiri matematske mogućnosti da rasporedimo četiri riječi, a u našem jeziku, kako vidimo, postoje i dvadeset četiri praktične mogućnosti da to ostvarimo. To već samo za sebe dovoljno govori o gipkosti naše rečenice, a pogotovu kad spomenemo da se to u većini jezika može reći najviše na dva načina, na primjer u talijanskom: *Vidi una donna valorosa. — Una donna valorosa vidi;* u njemačkom: *Ich sah ein tapferes Weib. — Ein tapferes Weib sah ich.* U engleskom se može samo na jedan način: *I saw a brave woman*, a drugi može doći samo u pjesničkim djelima: *A brave woman I saw.* Treće mogućnosti nema.

Kad je riječ o ljepotama našega jezika, treba spomenuti i pravopis. Dosad je bila riječ uglavnom o govorenom jeziku, tj. kako svoj jezik govorimo. Međutim, i način je na koji ga stavljam na papir vrlo jednostavan. Malo ima riječi koje drugačije pišemo nego što ih izgovaramo. Tako kažemo

precjednik, nacestar, gracki, ljucki, bracki, hrvacki; precmrt, kotkuće, zglave, bespuške, niskrov, a pišemo predsjednik, natcestar, gradski, ljudski, bratski, hrvatski; pred smrt, kod kuće, s glave, bez puške, niz krov. Inače u golemoj većini pišemo onako kao što govorimo, a čitamo kao što je napisano:

Pođe nekakav car sa svojom ženom i sa kćeri da se šeta po moru na lađi. Kad malo odmaknu od brijega, onda dune vjetar pa ga baci čak u nekakvu zemlju gdje se o njegovu carstvu ništa i ne čuje (kao ni on o ovome što dosad ništa nije čuo ni znao). Kad izađu na suho, on nije smio ni kazati da je car, a novaca nijesu imali sa sobom ništa, a ne znajući nikakva zanata, nijesu se mogli drukčije hraniti nego se on najmi da čuva seoska goveda...

(Narodna priča: »Sve, sve ali zanat«)

Nekada smo zbog toga bili vrlo ponosni, pa smo govorili da je naš pravopis najbolji na svijetu, najsavršeniји od svih pravopisa što ih ima. Danas moramo biti malo skromniji, jer znademo da i drugi pravopisi imaju odlike kojih naš nema. Tako je, na primjer, njemački pravopis takav da se gotovo uvijek znade kad napisani slog treba pročitati dugo, a kad kratko. Osobito je u tome savršen nizozemski i finski pravopis, pa Finci svaki dugi samoglasnik pišu dvostrukim znakom, tako riječ vokal (samoglasnik) pišu vokaal, pa tko čita, odmah znade da je *a* dugo. Da mi tako pišemo, ne bismo imali nevolje s *lũkom* i *lũkom*, *rõbom* i *rõbõm*, *nè puši* i *ne pũši*, *põmažẽ* i *põmãžẽ*. A takvih riječi ima mnogo više nego što u prvi tren i pomišljamo.⁶ Pa ipak, možemo biti sretni kad znademo kako se Englezi i Amerikanci muče dok nauče čitati i pisati. Znaју to naši učenici i studenti, znaју to naši iseljenici koji govore engleski. Jedni i nisu nikada naučili pisati, jer se u engleskom riječi pišu gotovo kao u kineskom — svaka riječ ima neku posebnu šifru. Naše dijete, grubo uzevši, znade čitati i pisati čim nauči sva slova.

Mogli bismo govoriti još i o drugim ljepotama i posebnostima našega jezika, ali više nije potrebno. Mislim da je i ovoliko bilo dovoljno da upoznamo blago koje u njem imamo, dovoljno da više nikada ne padnemo u malodušnost zbog njegove tobožnje ukočenosti, siromaštva ili neizražajnosti. Najdublje misli, najtananiji osjećaji njime se mogu izraziti. Svjedoci su nam naši književnici, ne svojim izjavama, nego svojim djelima. Dopustite mi da spomenem samo tri imena: Ujević, Cesarić, Tadijanović.

⁶ Kad se uzmu u obzir naglasci i dužine zajedno, moglo bi se navesti možda i do četrdeset tisuća oblika istoga glasovnog sastava koji se razlikuju samo naglascima i dužinama. Evo jedne pregršti primjera: Jěla bi nešto jěla. U svakoj se búni netko búni. Rádi, kao što se rádi, úči kao što on úči! Vídí da li tko vídí. Kad kažem vòdíte, vi vòdíte. Mislíte da dobro mĩslíte! Izrađuje sapunjáče, a ne sapunjáče. Oni se upòznájũ, ali se nikad ne upòznájũ. On rijetko slãžẽ, ali rado slãžẽ. Voda se plãvila, nije plãvila. Žẽne ga žẽnẽ, a on ipak nema žẽnẽ. Ne strãžãrẽ strãžare strãžare. Bio je s kũmom i kũmõm. Za nedjelju dana ispostrijeljao je sve susjedske mãčke i mãčke (iz jednoga prijevoda). Poglédala je Karla kriomice (M. Božić, *Svilene papuče*; zbog Pòglédala je...). Velike zmije — to su údavi. Može tijelom zvijer da údãvi (Grigor Vitez, *Maksimír*; u originalu bez naglaska).

OSVRTI

JOS O IZVODU I IZVATKU

U članku »Dvije nepotrebne promjene«, Jezik, 10, 95—96, u odgovoru na pitanje da li je dobro što su banke promijenile *izvadak* u *izvod* rekao sam da nije dobro. Treba *izvadak* kao što bi bilo bolje da je ta riječ na obrascima koji se inače zovu »izvod iz matične knjige rođenih«, »izvod iz matične knjige vjenčanih«, »izvod iz matične knjige umrlih«. Na to se pitanje u Borbi od 12. 2. 64. u rubrici »Naš jezik« osvrnuo i dr Asim Peco i rekao:

»Ovde, međutim, treba reći i ovo. Ono što banke daju svojim klijentima nije izvađeno iz knjige, nego je upravo izvedeno, ili ispisano, a ovim nije narušena celina knjige, u kojoj se vodi nečiji račun. Drugim rečima kazano, mi se slažemo s mišljenjem da izvadak označava nešto što je izvađeno iz celine. Isto tako *umetak* označava predmet koji se negde umeće, *isečak* je ono što je isečeno iz celine, *izrezak* je ono što je iz nečega izrezano (recimo: *izrezak iz novina* i sl.). Takvo značenje imaju *odlivak*, *otkivak*. Sve ove imenice označavaju konkretne predmete. Prema tome, mi bismo očekivali da i *izvadak* označava nešto što je iz nečega izvađeno, u našem slučaju nemamo to značenje. Banke, recimo, daju samo stanje koje nailazimo u knjizi računa. Ta knjiga ostaje i dalje kod banke, njena celina nije narušena ovim ispisivanjem, prema tome, iz nje nije ništa izvađeno nego samo ispisano. Zbog toga smatramo da je *izvod* u značenju za koje ga upotrebljavaju banke i druge ustanove dobar, jer nam sve te ustanove daju samo ispise iz svojih knjiga...«

Mislim da smo se u jednom složili: ono što se *izvede*, *izvodi*, to je *izvod*, a ono što se *izvadi*, *vadi iz*, to je *izvadak*. O tome, dakle, ne treba više raspravljati. Sada samo treba dokazati da se račun, rodni, vjenčani i smrtni listovi (nazivamo ih zasad tako) ipak vade, pa smo dokazali da na njima treba biti *izvadak*, a ne *izvod*.

Ali prije nego što prijedemo na to, zaustavimo se još malo na tvorbi. Da mu odgovor bude uvjerljiviji, Asim je Peco naznačio istovrsne imenice: *umetak*, *isečak*, *izrezak*, *odlivak*, *otkivak*. »Sve ove imenice označavaju konkretne predmete«, kaže on, a ja to ne niječem, iako se nijekati može, nego dodajem drugi niz takvih imenica koje znače što apstraktno: *dolazak*, *odlazak*, *izlazak*, *ustupak*, *zaključak*, *pritisak*. S tim je značenjem i riječ *razvitak*, dok *svitak* i *zavitak*, izvedene od istoga korijena, znače nešto konkretno, a *početak* i jedno i drugo: *početak proljeća* — *početak čarape*. A u koju bismo od tih dviju kategorija svrstali imenice *podatak*, *naputak*, *razlomak*, *ulomak*, *odlomak*, *zametak*? Naveo sam to da se jasno vidi kako apstraktnost ili konkretnost imenica na *-(a)k* ne zavisi ni od sufiksa ni od osnove. Prema tome ni *izvadak* ne mora automatski značiti nešto konkretno, premda ja ni to ne niječem, jer on jest nešto konkretno kao i *izrezak*, *isečak*, *umetak*. To je komad papira s nekim podacima na njemu. Mislim da se i u tome slažemo, samo što A. Peco misli da baš taj komad mora biti izvađen konkretno, doslovno izvađen iz čega, a ja ne mislim. Mislim ovo: ako se ti dokumenti vade, onda su izvaci, ako se izvode, onda su izvodi, bez obzira da li u konkretnom (osnovnom) ili u apstraktnom (prenesenom) značenju. Prijelaz od konkretnog do apstraktnog značenja tako je opće poznata lingvistička činjenica da je ovdje nije potrebno ni dokazivati, dovoljno je samo pokazati da glagoli *izvaditi*, *vađiti* ne znače samo konkretnu radnju, nego i apstraktnu. Stotine se primjera mogu navesti, dovoljno je otvoriti ARJ. i vidjeti gdje pod natuknicom *izvaditi*, među ostalim, piše: »b. u više ili manje prenesenom ili metaforičkom smislu. a.) kod računanja...«, »ddd. iz nevolje, tuge itd.«, »n) iz pisma, knjige itd. donijeti koju riječ, misao, govor, čim se potvrđuje ono što se kaže ili uopće.« Kao primjeri evo četiriju novijih potvrda, iz građe MH, koje ujedno